

"Bu tasviratla beraber, hiss-i zahire istinaden, zahir, mutaassıbane bir cümud-u bâridi göstermek, nasıl ki belâgatın hararet ve letafetine münafidir. Öyle de delil-i Sâni olan nizam-ı âlemin esası olan hikmetullahın şahidi olan istihsan-ı aklîye cârih ve muhaliftir..." Devamıyla izah eder misiniz?

"Bu tasviratla beraber hiss-i zahire istinaden; zahir, mutaassıbane bir cümud-u bâridi göstermek, nasılki belâgatın hararet ve letafetine münafîdir. Öyle de: Delil-i Sâni' olan nizam-ı âlemin esası olan hikmetullahın şahidi olan istihsan-ı aklîye carih ve muhaliftir. Şöyle meselâ:"

"Sübhan Dağı'na çok fersahla uzak bir mesafeden müteveccih olsan ve istesen ki: Sübhan senin cihat-ı erbaana mukabil gelse veyahut her cihete mukabil olarak görmüşsün, bu tebdil ve tebeddüle lâzım olan rahat bir sebebi olan kaç hareket-i vaz'iyeye ile birkaç adım atmak gibi en kısa yolu terk ve Sübhan Dağı gibi dehşetli bir cirm-i azîmi seni hayrette bırakacak bir daire-i azîmeyi kat'etmesini tahayyül veya teklif etmek gibi bir gayet uzun yolu ve israf ve abesiyete acib bir misali, nizam-ı âleme esas tutmak, bence nizama cinayet etmektir. Şimdi insafla nazar-ı hakikatla bu taassub-u bârideye bak: Nasıl istikra-i tâmmın şهادetiyle sabit olan bir hakikat-i bahireye muaraza ediyor. O hakikat ise budur: Hilkatte israf ve abes yoktur. Ve hikmet-i ezeliye, kısa ve müstakim yolu terketmez. Uzun ve müteassif yolu ihtiyar etmez. Öyle ise; acaba istikra-i tâmmın mecaza karine olmasından ne mani tasavvur olunur ve neden caiz olmasın?.."(1)

Bu paragrafın kısa bir mealı:

Büyük bir dağın insan etrafında döndürülerek gözlemlenmesi insanın birkaç basit hareketle dağı gözlemlemesinden daha zor daha meşakkatli daha akıl dışıdır.

Yine insanın her tarafının ısıtılması konusunda güneşin insan etrafında döndürülmesi, insanın küçük bir daire ile güneşe her tarafını dönmesinden daha abes daha israfli ve daha uzun bir yoldur.

Kur'an yüksek, ince ve derin konuları uzun uzadıya delillerle izah etmek yerine kısa, etkili ve basit temsiller ile akla yaklaştırma yolunu seçiyor. Ki yukarıda vermiş olduğumuz iki örnekte bu farkı anlatmak içindir.

Yani Kur'an'ın iddiasını ispat etmekte kullandığı basit, etkili ve kısa temsiller insanın güneş önünde dönmesini temsil ederken, akıl ve mantığın uzun, zor ve karmaşık önermeleri ise, güneşin insan etrafında dönmesini temsil ediyor.

Oysa Allah uzatmaktan, israftan, karmaşık yapmaktan mukaddes ve münezzehtir. Ve hikmet-i ezeliye, kısa ve müstakim yolu terk etmez. Uzun ve müteassif (*karmaşık ve sapa*) yolu ihtiyar etmez.

Kur'an'ın kainatı okuması ve anlatması basit ama etkili temsil yolu ile dir. Ve insanların seviyesi de bunu gerektiriyor.

(1) bk. [Muhakemat, Birinci Makale \(Unsuru'l-Hakikat\)](#)